

Батьки і дитинство

Якщо історія життя будь-якої людини, правдиво розказана, повинна бути цікавою, як твердять деякі мудрі люди, ті з моїх родичів та близьких друзів, які наполягали на написанні цих моїх спогадів, можуть небезпідставно розчаруватися результатом. Мене може втішити хіба що запевнення в тому, що історія ця здатна зацікавити принаймні деяких людей, які знали мене, і це усвідомлення заохочуватиме мене писати далі.

Подібна книжка, яку багато років тому написав мій друг, суддя Меллон із Піттсбурга, принесла мені стільки втіхи, що я схильний погодитися з тим мудрецем, якого згадав був вище. Безперечно, історія, яку розповів суддя, виявилась джерелом безконечної сатисфакції для його друзів і не перестане впливати на наступні покоління його родини, спонукаючи їх проживати свої життя достойно. Ба більше — для деяких людей з-поза його безпосереднього оточення вона посіла місце поруч із їхніми улюбленими авторами. Така книжка має одну дуже суттєву і цінну особливість — вона показує автора як людину. Її було написано без жодного наміру привернути увагу загалу, а лише для його родини. Так само і я маю намір розповісти свою історію, але не стаючи в позу перед публікою, а в колі своєї сім'ї та друзів, випробуваних і вірних, з якими я можу говорити з повною свободою, відчуваючи, що навіть дріб'язкові події можуть бути для них не зовсім позбавлені інтересу.

Тож почну з того, що народився я 25 листопада 1835 року в Данфермліні, на горіщі невеликого одноповерхового будиночка на розі Муді-стріт та Прайорі-лейн, і, як то кажуть, «батьки мої були бідні, але порядні люди з доброї родини». Данфермлін був давно

відомий як центр торгівлі дамаськими тканинами в Шотландії¹. Батько мій, Вільям Карнегі, син Ендрю Карнегі, на честь якого мене назвали, був ткачем, що виготовляв дамаські тканини.

Мій дідусь Карнегі був добре відомий у цілій околиці своїм почуттям гумору й дотепністю, веселою вдачею та невгамовним духом. Він верховодив серед найактивніших людей свого часу і був повсюдно знаний як очільник їхнього веселого клубу «Пейтімурська Колегія». Коли я повернувся до Данфермліна після чотирнадцятирічної відсутності, пам'ятаю, як до мене підійшов якийсь старий чоловік і назвав мене онуком «професора» — так звали мого дідуся його друзі. Він був самим утіленням образу безпомічного старця: «На підборіддя ніс напав»².

Хитаючись, він перетнув кімнату, підійшов до мене, поклав тремтячу руку на мою голову і мовив: «А ти — онук Ендрю Карнегі! Ех, друже, були дні, коли ми з твоїм дідусем могли звести з глузду будь-яку розумну людину».

Кілька інших старих людей із Данфермліна розповідали мені різні історії про мого дідуся. Ось одна з них.

Якось у ніч свята Гогманай³ одна літня жіночка, досить відома в селі особа, побачивши обличчя в масці, що раптово просунулось у її вікно, здивувалася, підняла голову і після хвилиної паузи вигукнула: «О, це ж той недоумкуватий Ендрю Карнегі». Вона мала рацію; дідусь мій у сімдесят п'ять років полюбляв переодгатися й пустувати, наче парубки на вулиці, лякаючи своїх підстаркуватих подруг.

Гадаю, що моя оптимістична вдача, вміння переживати негаразди й зі сміхом іти крізь життя, перетворюючи, за словами моїх друзів, «усіх качок на лебедів», успадковані, мабуть, від цього мого чудового дідуся, любителя маскарадів, ім'я якого я ношу з гордістю⁴. Погідна вдача коштує більше, ніж статки. Молодь повинна знати, що таку вдачу можна в собі розвинути, адже розум, як і тіло, можна вивести з тіні на сонце. Тож виводьмо її звідти. Проганяймо, за змогою, прикросці сміхом. І людина зазвичай на це здатна, якщо вона хоч трохи є філософом, за умови, що докори самому собі породжені не власними провинами. Ці провини нікуди не діваються. Ці «кляті плями» нічим не змиєш. Суддя всередині людини — це

Фото надав Будинок-музей Ендрю Карнегі в Данфермліні (дані БМЕКД).

Будинок у Данфермліні, де народився Е. Карнегі

найвищий суд, і його ніяк не обдуриш. Звідси велике правило життя, сформульоване Бернзом: «Лиш власного свого докору бійся»⁵.

Цей девіз, який я засвоїв у ранньому віці, був для мене чимсь більшим, ніж усі проповіді, які я будь-коли чув, а чув я їх немало. Хоча мушу визнати, що у зрілі роки я був досить-таки схожий на свого давнього приятеля Бейлі Вокера. Коли лікар запитав його, як він спить, він відповів, що сон його далекий від задовільного, бо він часто прокидається, але додав при цьому з лукавинкою в очах: «Та в церкві мені іноді спиться непогано».

Мій дідусь по материнській лінії був ще більш непересічною особистістю, адже Томас Моррісон товаришував із Вільямом Коббетом^{*}, дописував до його Weekly Political Register і постійно листувався з ним. Навіть тепер, коли я це пишу, старі люди в Данфермліні, які знали дідуся Моррісона, говорять про нього як про одного

* Вільям Коббет (1763–1835) — англійський публіцист, виступав із різкою критикою соціальної та політичної ситуації в Британії, зокрема активно обстоював виборчу реформу.

з найкращих ораторів і найздібніших людей, яких вони знали. Він видавав газету *The Precursor*, можна сказати, зменшену версію Коббетового *Political Register*. Вважається, що то була перша радикальна газета в Шотландії. Я читав деякі з його писань і з огляду на те значення, яке зараз надають технічній освіті, вважаю, що найвидатнішою з них є брошура, яку він опублікував сімдесят із гаком років тому під назвою «Head-ication versus Hand-ication», або «Голова проти руки». Важливість останньої в ній відстоюється способом, який зробив би честь найзапеклішому захисникові технічної освіти сьогодні. Текст закінчується словами: «Слава Богу, що в юності я навчився шити й ремонтувати черевики». Коббет опублікував це у *Weekly Political Register* у 1833 році, зазначивши в редакційній примітці: «Одним із найвагомійших повідомлень, будь-коли опублікованих у нашому "Реєстрі" на цю тему, є повідомлення нашого шановного друга й кореспондента в Шотландії Томаса Моррісона, надруковане в цьому номері». Тож, схоже, ця моя схильність до писанини успадкована від предків — з обох боків, бо Карнегі теж були читачами й мислителями.

Мій дідусь Моррісон був природженим оратором, проникливим політиком й очільником передового крила радикальної партії в окрузі — цю посаду, як його наступник, потім обійняв його син, мій дядько Бейлі Моррісон. Не один відомий шотланець в Америці прагнув потиснути мені руку як «онуку Томаса Моррісона». Містер Фармер, президент Клівлендської та Піттсбурзької залізничної компанії, якось сказав мені: «Усією своєю освітою та культурою я завдячую впливові вашого діда». А Ебенізер Гендерсон, автор чудової історії Данфермліна, заявив, що своїми успіхами в житті він значною мірою завдячує тому щасливому факту, що ще хлопчиком поступив на службу до мого діда.

Мені часто в житті робили компліменти, але, гадаю, жодна похвала не втішила мене так сильно, як комплімент від дописувача до однієї з газет Глазго, який слухав промову про Гомрул* в Америці, що її я виголосив у Сент-Ендрюс-голлі. Кореспондент цей

писав, що тоді в Шотландії багато говорили про мене і мою родину, а особливо про мого діда Томаса Моррісона, і потім зауважив: «Уявіть собі моє здивування, коли виявилось, що його онук, якого я бачу тут на трибуні, манерами, жестами й зовнішністю є досконалою копією колишнього Томаса Моррісона».

Моя дивовижна схожість із дідом, якого я, наскільки пригадую, ніколи не бачив, не може викликати сумнівів. Я добре пам'ятаю, як під час мого першого повернення в Данфермлін на двадцять сьомому році життя, коли я сидів на дивані з моїм дядьком Бейлі Моррісоном, його великі чорні очі наповнилися слізьми. Він не міг говорити і вибіг із кімнати від надміру почуттів. Повернувшись через деякий час, він пояснив, що коли дивився на мене, перед ним час від часу миготів образ його батька; він на мить зникав, але через певні проміжки часу з'являвся знову. Це спричиняв якийсь мій жест, але він точно не міг зрозуміти, який саме. Мати моя весь час помічала в мені деякі риси мого дідуся. Докази правдивості вчення про спадкові нахили бачимо щодня й щогодини, але яким мудрованим є закон, за яким передаються жести, — це щось, що немов перебуває поза матеріальним тілом. На мене це справило глибоке враження.

Мій дідусь Моррісон одружився з міс Годж з Единбурга, справжньою леді за освітою, манерами і становищем, яка померла, коли діти їхні були ще малі. У цей час його становище було непоганим, він торгував шкірою і займався дубильною справою в Данфермліні; але мир після битви при Ватерлоо приніс йому розорення, як і тисячам інших. Тож якщо мій дядько Бейлі, найстарший син, виховувався в умовах, які можна було б назвати розкішними, адже він мав поні, на якому їздив верхи, то молодші члени сім'ї опинилися в інших, важчих обставинах.

Друга донька, Маргарет, була моєю матір'ю, про яку я не смію говорити надто багато. Від своєї матері вона успадкувала гідність, витонченість і манери вихованої леді. Можливо, колись мені вдасться розповісти світові дещо про цю чудову жінку, але я сумніваюся. Я відчуваю, що для мене вона священна, але інші про це не знають. Ніхто не міг по-справжньому пізнати її — лише я. Після ранньої смерті мого батька вона була всім, що в мене було. Про

* Гомрул (англ. Home Rule) — програма автономії Ірландії, встановлення якої домагався від британської влади ірландський національний рух 1870–1918 років. — Прим. ред.

це свідчить присвята моєї першої книжки⁶. Вона звучала так: «Моїй улюбленій героїні, моїй Матері».

Мені пощастило з предками, а ще більше пощастило з місцем народження. Дуже важливо, де людина народилася, бо різне оточення і традиції породжують і стимулюють у дитині різні латентні нахили. Раскін⁷ справедливо зауважив, що вигляд Единбурзького замку впливає на кожного здібного хлопця. Подібним чином кожна дитина з Данфермліна зазнає впливу його шляхетного абатства, шотландського Вестмінстеру. Воно було засноване ще в одинадцятому столітті (1070) королем Малькольмом Канмором і королевою Маргаритою, покровителькою Шотландії. Там досі стоять руїни величного монастиря і палацу, де народжувалися королі. Там також усе ще є долина Піттенкріфф, що оточує святиню королеви Маргарити і руїни вежі короля Малькольма, — її згадано на початку старовинної балади «Сер Патрік Спенс»:

Король сидить у Данфермлінській вежі,⁸
п'ючи криваво-червоне вино.

У центрі абатства є могила Брюса⁹, могила Святої Маргарити розташована поруч, і багато хто з «королівського люду» спочиває неподалік. Щаслива воістину та дитина, яка вперше побачила світ у цьому романтичному містечку з видом на море, що займає височину за три милі на північ від Ферт-оф-Форту, де на півдні видно Единбург, а на півночі чітко проглядаються верхівки пагорбів Очілс. Тут усе ще відчувається дух могутнього минулого, коли Данфермлін був і національною, і релігійною столицею Шотландії.

Дитина, яка має щастя рости в такому оточенні, вбирає поезію і романтику з повітрям, яким дихає, засвоює історію та традиції, просто озираючись навколо. У дитинстві вони стають для неї справжнім світом: ідеал повсюдний і реальний. Справжня

реальність ще попереду, коли в подальшому житті дитина потрапить у буденний світ суворої дійсності. Дитячі враження зберігаються навіть тоді і тривають до останнього дня життя, іноді на короткий час зникаючи, але лиш позірно відходячи вбік чи витісняючись. Вони завжди воскресають і знову виходять уперед, впливаючи на людину, підносячи її думки і забарвлюючи її життя. Жодна здібна дитина Данфермліна не може уникнути впливу Абатства, Палацу і Глена¹⁰. Вони торкаються її і розпалюють приховану іскру всередині, перетворюючи її, роблячи вищою за те, ким вона могла б стати, якби їй менш пощастило при народженні. У цих обнадійливих умовах народилися і мої батьки, і звідси, не сумніваюсь, походить та сила романтичного й поетичного покликання, яка пронизувала їх обох.

Коли батько мій досяг успіху в ткацькому ремеслі, ми перебралися з Муді-стріт до зручнішого будинку в Рідс-парку. Нижній поверх займали чотири або п'ять ткацьких верстатів мого батька; ми жили на верхньому, до якого, як це заведено в старих шотландських будинках, з тротуару вели зовнішні сходи. Саме тут починаються мої найраніші спогади, і, хай як дивно, перше, що залишилось у моїй пам'яті, повертає мене до того дня, коли я побачив невеличку мапу Америки. Вона була на роликах і мала площу близько двох футів. На ній мої батько, мати, дядько Вільям та тітка Ейткен шукали Піттсбург і показували озеро Ері та Ніагару. Незабаром після того мій дядько з тіткою Ейткен відпливли до землі обітваної.

Пам'ятаю, в той час на мене й мого двоюрідного брата Джорджа Лодера («Дода») глибоке враження справила велика небезпека, що нависла над нами, адже на нашому горіщі був захований незаконний прапор. Його розмалювали, щоб нести в процесії під час агітації проти «хлібних законів»¹¹, і я думаю, що ніс його мій батько, або дядько, або якийсь інший бравий радикал із нашої родини.

* Джон Раскін (1819–1900) — шотландський прозаїк, поет, літературний критик.

** Роберт I Брюс (1274–1329) — король Шотландії в 1306–1329 роках, прославився завдяки успішній боротьбі за незалежність проти англійців, зокрема перемозі в битві при Баннокберні.

* Глен — вузька долина (у Шотландії та Ірландії). — Прим. пер.

** «Хлібні закони» — чинні між 1815 і 1846 роками митні бар'єри для імпорту зерна до Британії, котрі мали захищати сільське господарство країни від дешевого закордонного товару. Захищаючи передусім інтереси великих землевласників, закони призвели до суттєвого здорожчання хліба й перешкождали розвитку вільної торгівлі.